

ÍSLENZK MENNING

ANNAÐ BINDI

Til heiðurs Sigurði Gylfa Magnússyni

Á fimmtugsafmæli hans 29. ágúst 2007

Einsögustofnun
2007

sínum, leiklistinni og opinberum veltvangi. Stöðugt ofbeldi og ógn breytir karaktereinkennum þeirra sem fyrir verða. Með tímanum beygði þessi sjálfstæða kona með þennan sterka persónuleika sig undir duttlunga eiginmannsins og undan því oki losnaði hún ekki fyrr en 1950 þegar þau hjónin skildu.

Ingibjörg vann að leiklist alla sína starfsævi þótt með hléum væri. Í seinni tíð helgaði hún sig uppeldi og menntun leikara í hinum dreifðu byggðum landsins. Meðal alþýðunnar var Ingibjörg á heimavelli, þar var hún ekki töluð niður eða þöggvð. Í leikstjórnarstarfinu má segja að Ingibjörg hafi sannarlega starfað í grásótinni eins og bókakona á samyrkjubúi í Sovétríkjunum sem plægir akur á dráttarvél.

Með því draga fram í dagsljósið ævistarf konu eins og Ingibjargar Steinsdóttur verður ljóst að lífsbaráttu hennar, og vitaskuld fleiri kvenna, er ekki auðvelt að fella í einfalt mót. Margar ástæður eru fyrir því, bæði persónulegar og samfélagslegar. Það kemur skýrt fram í þessari samþjöppuðu frásögn hér að framan að Ingibjörg reyndi í lífi sínu og starfi á þanþól þeirrar menningarheildar sem hún var bundin. Í sögu hennar birtast skýrt þær hömlur, sem hún þurfti að berjast við. Saga hennar sýnir að þótt hún hafi á stundum komið að lokuðum dyrum, þá hafi hún sífellt leitað annarra leiða til að ná markmiðum sínum. Og eins og sagði í upphafi þessarar greinar, þá getur einsaga af þessu tagi ekki aðeins varpað nýju ljósi á líf einstaklinga, heldur einnig á samfélagið í heild sinni.

Jón Karl Helgason

Þýðing, endurritun, ritstuldur Ort í eyður *Fortíðardrauma*

Af þeim fjölmörgu bókmenntasögulegu tíðindum sem orðið hafa hér á landi frá síðustu aldamótum eru engin jafn furðuleg – jafn einkennilega margbrotin, skulum við segja – og sú rás atburða sem á rót sína að rekja til þeirrar ævisögu Halldórs Laxness sem byrjað var að gefa út haustið 2003 og nær væntanlega hámarki í rafmögnum andrúmslofti dómssalarins í hæstaréttarhúsinu við Arnarhól daginn sem endanlegur dómur fellur í máli ekkju skáldsins, Auðar Laxness, gegn höfundinum, Hannesi Hólmsteini Gissurarsyni. Líkt og Sigurður Gylfi Magnússon rekur með ítarlegum hætti í lokakafla bókar sinnar *Fortíðardraumar* leið vart sá dagur vikunnar kringnum áramótin 2003 til 2004 að ekki væri fjallað í fjölmiðlum um hvort og með hvaða hætti höfundur hefði gerst sekur um ritstuld. Á næstu misserum setti málið ekki aðeins mark sitt á greinaskrif í tímaritum heldur einnig og ekki síður á skáldskap íslenskra rithöfunda. Þannig er það tæplega tilviljun að einhvers konar riðþjófar skuli vera á ferli í skáldsögunum *Níu þjófalyklum* (2004) eftir Hermann Stefánsson, *Argóarflisinni* (2005) eftir Sjöfn, *Túrsta* eftir Stefán Mána (2005), *Sendiherranum* (2006) eftir Braga Ólafsson og *Undir himninum* (2006) eftir Eirík Guðmundsson, en í að minnsta kosti tveimur þessara verka er vísað með augljósum hætti til deilnanna um ævisögu Nóbelskáldsins. Hér á eftir verður málið reifað með hliðsjón af íslenskum höfundalögum og kenningum fræðimanna um endurritanir, auk þess sem velt verður vöngum yfir því hvers konar glæpur ritstuldur eiginlega er. Fyrst verður þó staldrað í nokkra stund við opinbera umræðu um verkið á fyrsta árinu eftir útgáfu þess.

Halldór. Ævisaga Halldórs Kiljans Laxness 1902–1932 kom út í lok nóvembermánaðar árið 2003 hjá Eddu undir vörumerki Almenna

1 Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumar: Sjálfsbókmenntir á Íslandi*. (Sýnisbók íslenskrar alþýðummenningar í samvinnu við Miðstöð einsögurannsókna, 9. bindi.) Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2004, s. 237–98.

bókafélagsins. Þetta er mikil bók, sex hundruð og tuttugu síður. Í fréttatilkynningu frá forlaginu sagði að þarna kæmu fram ýmsar upplýsingar sem hefðu ekki verið gerðar opinberar áður enda hefði höfundurinn víða leitað fanga, rannsakað skjalasöfn heima og erlendis og ferðast til flestra þeirra staða þar sem skáldið dvaldist á fyrstu áratugum tuttugustu aldar.² Viku eftir útkomuna var gert kunnugt í beinni útsendingu í sjónvarpsal að *Halldór* hefði ásamt fjórum öðrum verið tilnefndur til Íslensku bókmenntaverðlaunanna í flokki fræðiritra og rita almenns efnis. Önnur vika leið en þá birtist í *Morgunblaðinu* myndskreytt fregn af útgáfubóði sem höfundur hafði haldið í húsakynnum Bókabúðar Máls og menningar á Laugavegi 18 („Rúblunni“) og voru frammámennt úr íslenskum stjórnmálum meðal gesta.³ Og enn jókst bróður þeirra *Halldórs* og Hannesar Hólmsteins sjö dögum síðar þegar í *Morgunblaðinu* birtist mjög lofsamlegur ritdómur Björns Þórs Vilhjálmssonar um ævisöguna.⁴ En eftir þetta urðu vatnaskil. Síðustu dagana fyrir jól birtust í öðrum fjölmiðlum neikvæðari dómar. Páll Björnsson fjallaði um bókina í Sjórnvarpinu 18. desember, Gauti Kristmannsson ræddi um hana á Rás eitt 22. desember og Páll Baldvin Baldvinsson á Stöð tvö sama dag. Allir gerðu þeir alvarlegar athugasemdir við ófullnægjandi vísanir Hannesar í heimildir og heimildanoftkun hans. Á þriðja degi jóla, laugardaginn 27. desember, hnykkti Helga Kress á þessari gagnrýni í grein í *Lesbók Morgunblaðsins* þar sem hún fullyrti að rit Hannesar byggðist alfarið á rannsóknum sænska fræðimannsins Peters Hallberg á ævi og æskuverkum Halldórs og bætti „þar engu við sem máli skipir. Felst aðferð Hannesar ýmist í því að gera útdrátt úr köflum eða endursegja þá svo til orðrétt. Á sama hátt hefur hann nýtt sér texta úr verkum Halldórs Laxness sem hann setur fram sem sinn eigin.“⁵ Tók Helga ýmis dæmi um þessi vinnubrögð og taldi áhöld um efur hvern bók Hannesar raunverulega væri. Daginn eftir birtist yfirlýsing frá Hannesi í *Morgunblaðinu* og víðar þar sem hann sagðist „vísa afdráttarlaust á bug öllum ásökunum um óheiðarleg og óeðlileg vinnubrögð“ í bók sinni.⁶ Jafnframt kom fram að hann væri staddur erlendis en hann kvaðst ætla að svara ásökunum lið fyrir lið þegar hann sneri aftur til Íslands í janúarármanúði.

2 Sjá fréttatilkynningu á vef Eddu. Slóðin er <http://cedda.is/net/products.aspx?pid=752>.

3 „Útgáfu Halldórs fagnað.“ *Morgunblaðið* 11. desember 2003.

4 Björn Þór Vilhjálmsson. „Skáldatími.“ *Morgunblaðið* 16. desember 2003.

5 Helga Kress. „Fyllt í gap.“ *Lesbók Morgunblaðsins* 27. desember 2003.

6 „Hannes vísar öllum ásökunum á bug.“ *Morgunblaðið* 28. desember 2003.

„Í hönd för sérkennilegasta tímabilið í sögu málsins“, segir Sigurður Gylfi í umfjöllun sinni í *Fortíðardraumum*,

Hannes Hólmsteinn Gissurarson var einhvers staðar úti í heimi og gaf aðeins óljósar upplýsingar um hvað hann hyggðist gera. Hann sagðist ekki hafa haft tækifæri til að kynna sér gagnrýnina, en öllu sem fram hafði komið var samt vísað á bug. Á meðan þjóðin beið eftir skýringum kepptust fjölmiðlar við að velta fyrir sér nýjum hliðum á málinu og jafnvel á eldri verkum Hannesar Hólmsteins.⁷

Sigurður Gylfi rekur sérstaklega umfjöllun *DV* um málið þessa daga en segir að tveir mikilvægir fjölmiðlar, *Morgunblaðið* og *Fréttablaðið*, hafi að mestu haldið sig frá þessari umræðu. Hann nefnir ekki Ríkisútvarpið í þessu sambandi en meðal þeirra sem tjáðu sig þar um verk Hannesar þessa fyrstu daga ársins 2004 voru sá sem þetta ritar, Þórunn Valdimarsdóttir, Svanborg Sigmarsdóttir, Jón Ólafsson og Ævar Kjartansson. Við komum öll við sögu í þættinum „Vald og vísindi“ sunnudaginn 4. janúar en þrjú þau síðastnefndu voru í hlutverki þáttastjórnenda. Í inngangi að umræðum skipi Jón Ólafsson þeirri gagnrýni sem fram hafði komið á *Halldór* dagana á undan í nokkra flokka en lagði sjálfur mesta áherslu á að Hannes hefði verið sakaður um að nýta sér skrif annarra fræðimanna með ósemilegum hætti.⁸ Nefndi Jón til samanburðar tvö mál þar sem bardagiskir sagnfræðingar hefðu sett áþekktum ásökunum. Annað málið sneri Dorris Kearns Goodwin og bók hennar *The Fitzgeralds and the Kennedys* sem kom út árið 1987.⁹ Hitt var mál Stephens Ambrose og bókar hans *The Wild Blue* sem út kom árið 2001.¹⁰ Í báðum tilvikum snerust ásakanimar upphaflega um það að fræðimenn hefðu tekið orðalag óbreytt úr fræðilegum heimildum án þess að hafa viðkomandi orð innan gæsalappa. Skipti engu máli þótt vísað væri til þessara heimilda neðanmáls eða aftanmáls. Þegar frá leið urðu ásakanimar á hendur þeim Goodwin og Ambrose enn alvarlegri og snerust um að þau hefðu fylgt rannsóknarlínu (þ.e.s. röksemdafærslu

7 Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumur*, s. 247.

8 Það sem hér kemur fram um efni þáttarins er byggt á hlustun á upptöku af þættinum „Vald og vísindi“ frá 4. janúar 2004. Spóla B-86. Safnadcild Ríkisútvarpsins.

9 Um mál Goodwins sjá Bo Crader. „A Historian and her Sources.“ *The Daily Standard* 28. janúar 2002. Slóðin er <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/000/7931hurw.asp>.

10 Um mál Ambrose sjá David D. Kirkpatrick. „As Historian's Fame Grows, So Does Attention to Sources.“ *The New York Times* 11. janúar 2002. National Edition. Slóðin er <http://www.nytimes.com/2002/01/11/national/11AMBR.html>.

eða röð tilvínanna) sem finna mætti í ritum annarra fræðimanna. Ambrose hefði gengist við vægari ásökunum og beðist afsökunar og lofað leiðréttingum í næstu gerð bókar sinnar. Hins vegar hefði hann ekki rætt þær ásakaniir sem síðar komu fram. Í tilvikum Goodwins hefði hins vegar a.m.k. einn þeirra höfunda sem tekið var frá fengið greiddar skaðabætur. Jón sagði að bandarísku dæmin sýndu að þær ásakaniir sem Hannes lægi undir væru mjög alvarlegar enda mætti líta svo á að þekur þar sem meðferð heimilda væri ábótavant með þessum hætti væru svikin vara.

Ætla má að Hannes hafi hlustað á þennan þátt „Valds og vísinda“ og kann það að hafa haft viss áhrif á málsvörn hans sem hófst opinberlega fjórum dögum síðar, fimmtudaginn 8. janúar.¹¹ Þá efndi Hannes til blaðamannafundar þar sem hann dreifði langri greinargerð vegna þeirrar gagnrýni sem fram hafði komið. Hann lagði áherslu á að hann hefði getið þess skilmerkilega í eftirmála að hann fléttuði lýsingar Halldórs Laxness á æsku sinni (þ.e. Halldórs) inn í frásögn sína (þ.e. Hannesar) og styddist við rannsóknir Peters Hallberg. „Þar sem ég tók fram í eftirmálanum“, skrifar Hannes í greinargerðinni, „að ég nýtti mér þessi rit umfram önnur, taldi ég ekki þurfa að vitna eins oft í þau og önnur rit. Raunar eru í bók minni 127 tilvísanir í æskuminningabækur Halldórs og 84 í verk Hallbergs. Samtals eru 1.627 tilvísanir í bók minni.“¹² Jafnframt vísaði Hannes því á bug að engar nýjar upplýsingar væri að hafa í bók sinni og tók hann ýmis dæmi um atriði varðandi lífshlaup Halldórs sem ekki hefðu komið áður fram. Á blaðamannafundinum hélt Hannes uppi frekari vörnum, eins og fram kom í *Morgunblaðinu* daginn eftir, og sagði þá meðal annars:

Stundum er það svo augljóst að ég er að nota textann, að ég þarf ekki að drita niður fleiri en tveimur og hálfri tilvísun að jafnaði á blaðsíðu. Alla vegar er alveg ljóst, að það er ekkert óheildarlegt í því. Ég er ekki að dylja neinn neinu. [...] Mér finnst tilvísanir alveg nægilega margar. Það má þó endalaust staglast á því hvort tilvísanir hefðu átt að vera fleiri eða færri. [...] Hitt er annað mál að vegna þess að ég er að skrifa þetta handa almenningi og reyna að hafa þetta læsilegt og aðgengilegt, þá auðvitað reyni ég að íþyngja ekki textanum með of miklu fræðastagli. Allir fyrirvarar og umræður um heimilda-

11 Ávar Kjartansson hefur sagt mér að Hannes hafi haft samband við Ríkisútrýpð í vikunni eftir útsendingu og farið fram á að fá að svara fyrir sig í þættinum „Vald og vísindi“ næsta sunnudag á eftir. Þeirri beiðni var sýnjað.

12 Hannes Hólmsteinn Gissurarson. „Greinargerð frá Hannesi Hólmsteini Gissurarsoni lögð fram á blaðamannafundi 8. janúar 2004.“ *Morgunblaðið* 9. janúar 2004.

gildi og samgildi einstakra atriða, ég vísa því í tilvísunarskrána. Ég held að bókinni standi því alveg sem vandað fræðirit. Þetta er ekki doktorsritgerð.¹³

Fyrir þá sem höfðu kynnt sér mál Stephens Ambrose hljómaði þessi málsvörn kunnuglega, ekki síst sú yfirlýsing að ekki væri um doktorsritgerð að ræða. Í umtöluðu viðtali við Ambrose sem hafði birst í *The New York Times* snemma árs 2002 hafði hann sagt meðal annars:

„Ég segi sögur“, sagði hr. Ambrose. „Ég fjalla ekki um heimildir mínar. Ég fjalla um söguna. Á einhverju stigi spyr maður sig nánast hversu mikið lesandinn þoli? Ég er ekki að skrifa doktorsritgerð.“ [...] „Ég vildi að ég hefði sett inn gæsalappir en ég gerði það ekki“, sagði hr. Ambrose. „Það er ekki ætlun mín að stela skrifum annarra. Ef ég skrifa upp kafla og hef lagt upp með að segja sögu og þessi saga passar og hluti af henni er úr skrifum annarra, þá vérlita ég hana þannig og get þess í neðanmálsgrein. Ég vil bara víta hvaðan í andskotanum hún kom.“ [...] „Það er engin tilraun gerð til að blekkja“, sagði hann. „Ég held, eins og áður sagði, að efniinu hafi verið gerð viðeigandi skil með neðanmálsgreinum, og ef þarna eru brotalamiir þá virðast þær felast í meðferð tilvitnanna fremur en í tilvitnunum sjálfum.“¹⁴

Í ýmsum öðrum ummælum sem Hannes lét falla á þessum blaðamannafundi skar hann sig þó ótvírætt frá Ambrose, til dæmis í almenntri lýsingu á meðferð sinni á texta Halldórs Laxness. „Hann lýsti aðferð sinni við heimildanotkun frekar og sagði hana felast í því að taka textann úr „kiljönsku“,

13 „Ég gerði ekkert óheildarlegt, framdi engan ritstíul.“ *Morgunblaðið* 9. janúar 2004.

14 Á frummálinu hljóma þessi orð svo: „I tell stories“, Mr. Ambrose said. „I don't discuss my documents. I discuss the story. It almost gets to the point where, how much is the reader going to take? I am not writing a Ph.D. dissertation.“ [...] „I wish I had put the quotation marks in, but I didn't“, Mr. Ambrose said. „I am not out there stealing other people's writings. If I am writing up a passage and it is a story I want to tell and this story fits and a part of it is from other people's writing, I just type it up that way and put it in a footnote. I just want to know where the hell it came from.“ [...] „There is no effort to deceive“, he said. „I think again that the material has been appropriately footnoted, and if there have been omissions it appears to be in the methods of citing as opposed to the citation itself.“ David D. Kirkpatrick. „As Historian's Fame Grows, So Does Attention to Sources.“

breyta 1. persónu frásögn í 3. persónu og taka burt sérkennilegt kiljanskt orðalag.¹⁵

Næstu daga og vikur tjáðu fjölmargir fleiri aðilar sig um málið og gerðu ýmsir athugasemdir við vinnubrögð og málsvörð Hannesar. Hann hélt áfram að svara fyrir sig og það sama gerðu ýmsir samherjar hans. Hömrðu sumir þeirra á því að allt fjaðrafokið í kringum þetta mál væri hluti af pólitísku samsæri. Sigurður Kári Kristjánsson, lögfræðingur og þingmaður Sjálfstæðisflokksins, skrifaði t.d. blaðagrein um miðjan janúar þar sem hann lýsti yfir áhyggjum af því „hversu langt vinstrisinnaðir menningarvitur eru tilbúnir að ganga í ofsóknum sínum á hendur maninum“. Fullyrti þingmaðurinn að enginn glæpur hefði verið framinn. „Þær upplýsingar sem fram koma í verki Hannesar, þ.e. í eftirmála bókarinnar og í 1627 tilvísunum, sýna svart á hvítu að ásakanið á hendur honum um ríðstuld eru tilhæfulausar“.¹⁶ Sigurður Gylfi fjallar sérstaklega um þennan pólitíska þátt umræðunnar í *Fortíðardraumum* og lýsir í framlíði vonbrigðum yfir því hve ómálefnaleg og á köflum heiftarleg umræðan hafi orðið af hálfu Hannesar og tiltekinna samherja hans.

Á mannafótum í janúarmánuði 2004 var um fátt meira rétt en þessa uppákomu alla; gifurýrðin og á stundum svívirðingarnar í garð gagnrýnenda vöktu undrun. Aðeins ein hugmynd virtist liggja að baki þessari orðræðu, en hún byggðist á því að hrella og hræða hvern þann sem hafði hug á að gefa sig fram og ræða málið.¹⁷

Hvort sem það var af þeim orsökum eða öðrum þá fjaraði umræðan að mestu leyti út í fjölmiðlum á rétt rúmum mánuði. Telur Sigurður Gylfi að lokapáttur hennar hafi falist í brandara um „gæsalappalandsliðið“ sem Davíð Oddsson, þáverandi forsætisráðherra, sagði á Viðskiptaþingi Verslunarráðs Íslands 11. febrúar.¹⁸

Málið var þó áfram rétt á fræðilegum vettvangi fram eftir árinu. Í vor- og haustheftum *Sögu*, tímarits Sagnfræðingafélags Íslands, birtist í tveimur hlutum löng grein eftir Helgu Kress þar sem hún fjallaði um

¹⁵ „Ég geri ekkert óheiðarlegt, framdi engan ríðstuld.“ *Morgunblaðið* 9. janúar 2004.

¹⁶ Sigurður Kári Kristjánsson. „Herferðin gegn Hannesi.“ *Fréttablaðið* 17. janúar 2004.

¹⁷ Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumur*, s. 266–67.

¹⁸ Davíð Oddsson. „Viðskiptaþing Verslunarráðs Íslands 2004.“ 11. febrúar 2004. Ræðan er varðveitt á vef forsætisráðuneytisins. Slóðin er <http://www.forsactisraduneyti.is/radhera/radur-og-greinar/nr/1260>.

aðferðafræði og vinnubrögð Hannesar.¹⁹ Helga birti jafnframt ítarlega skýrslu um sama efni á heimasíðu sinni og írækaði þar að uppistaðan í bók Hannesar væru „tilvitnanir og textabrot sem hann sækir í verk ýmissa höfunda og setur fram í endursögn sem sinn eigin texta“.²⁰ Þá var þriðja hefti *Ritins*, tímarits Hugvísindastofunnar, árið 2004 helgað fólsumum í bókmenntum og myndlist. Mátti þar meðal annars finna grein eftir Jón Ólafsson um „fölsuð fræði“ þar sem mál Hannesar bar á góma. Skipti Jón svonefndum „vísindasvikum“ í fimm meginflokkum – fölsun, svindl, stuld, misnotkun og mistúlkun – og vildi gera „tvenns konar athugasemdir við verk Hannesar sem varða svíksamleg vinnubrögð, en það er annars vegar stuldur og hins vegar svindl í úrvinnslu textans sem í tilfelli hans felst í meðvituðu úrvinnsluleysi“.²¹ Í fyrra tilvikinu væri brotið á rétti annars höfundar en í síðara tilvikinu, sagði Jón, væri notandinn eða neytandinn svikinn „í þeim einfalda skilningi að það sem sagt var hafa mikið verðgildi er í raun verðlaust“.²²

Sigurður Gylfi kom að málinu með nokkuð öðrum hætti í niðurlagi *Fortíðardrauma*, en bókinn kom út á haustdögum 2004. Eftir að hafa farið í saumana á fjölmiðlaumræðunni birti hann uppsunnmið viðtal til að sýna hvernig Hannes Hólmsteinn Gissurarson hefði getað „réttlætt vinnuaðferð sína“.²³ Í viðtalinu viðurkennir persónan „HHG“ að hún hafi gert viss mistök við frágang heimilda og notkun gæsalappa en hún vísar ennfremur til þess að ekki sé einhugur í háskólasamfélaginu um vinnureglur í sambandi við heimildir. Vísar persónan til fræðimanna – hún nafngreirir bókmenntafræðingana Hermann Stefánsson, Þröst Helgason og þann sem þetta ritar – sem hafi unnið úr svonefndum „póstmóðernískum hugmyndum“ og velt meðal annars „fyrir sér hvar mörkin milli skáldskapar og raunveruleika liggja. Sifjellt fleiri viðurkenna nú, eftir að hugmyndir póststrúktúralista

¹⁹ Helga Kress. „Meðal annarra orða. Um aðferðafræði og vinnubrögð við ritun ævisögu Halldórs Laxness 1.“ *Saga* 42/1 (2004): 187–220; Helga Kress. „Meðal annarra orða. Um aðferðafræði og vinnubrögð við ritun ævisögu Halldórs Laxness 2.“ *Saga* 42/2 (2004): 187–222.

²⁰ Helga Kress. „Eftir hvern? Skýrsla um meðferð texta og tilvitnana í bók Hannesar Hólmsteins Gissurarsonar, *Halldór: Ævisaga Halldórs Kiljans Laxness 1902–1932*. Almenna bókafélagið 2003.“ s. 5. Slóðin er <http://www.hi.is/~helga/Skjal/Eftir%20hveru.pdf>.

²¹ Jón Ólafsson. „Fölsuð fræði. Stuldur, svindl og uppspuni í vísindasamfélaginu.“ *Ritid* 4/3 (2004), s. 116.

²² Sama heimild, s. 117.

²³ Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumur*, s. 289.

hafa náð förfestu í fræðaheiminum að mörkin milli sannleika og skáldskapar séu afar óljós.“²⁴ Síðar í viðtalinu segir:

Spurning: En hvað með tæknilegar útfærslur, eins og til dæmis notkun gesalappa? Vandí bókarinnar er að þú ruglar lesandann í ríminu vegna þess að þú ert ekki samkvæmur sjálfum þér. Stundum notarðu gesalappir og stundum ekki. Venjulegur lesandi veit ekki sitt rjúkandi ráð.

HHG: Trúlega hafa mér orðið á mistök þar, ég hefði betur greint skýrar á milli eigin texta og frásagna annarra. Ég gengst við því að þetta eru mistök. En þó vil ég benda á að málið er alls ekki jafn einfalt og þú gefur í skyn með spurningunni. Það er hægt að halda því fram að stór hluti allrar fræðimennsku felist í endursögn á annarra manna hugmyndum eða jafnvel texta. Það hvort ég hef tekið eitthvað beint upp úr bók eftir annan eða ekki getur tæplega ráðið úrslitum um gildi verksins. Við erum öll að vinna með hugmyndir fræðimanna sem áður hafa komið að efni, texta sem er svo afur endursögn á einhverjum öðrum texta.²⁵

Persónan klykkir út með því að fullyrða að hún telji að „fræðilega séð“ sé „vandamálið hverfandi lítið. Ég er aðeins að berast með nýjum straumum póstmódernista þó að ég hafi ekki náð að tileinka mér þá að fullu.“²⁶

Sumt í þessari málsvörn virðist benda til þess að hin skáldaða persóna „HHG“ hafi, líkt og Hannes Hólmsteinn Gissurarson, hlytt á útvarpsþáttinn „Vald og vísindi“ 4. janúar. Margt í viðhorfum hennar kemur að minnsta kosti heim og saman við það sem ég sagði við það tækifæri. Ég benti m.a. á að frágangur og meðferð á heimildum væru breytileg eftir löndum, „það er til dæmis löng hefð fyrir því í frönskum bókum, fræðibókum, að þar eru höfundar að vinna með texta eldri höfunda með ýmsum hætti og það er undir hælinn lagt hvort þeir geti heimilda eða ekki“. Jafnframt ítrekaði ég að drjúgur hluti allra bókmennta væri einhvers konar endursögn á eldra efni:

JKH: Það er náttúrulega mjög mikið af því sem er skrifað, ekki bara í fræðum heldur líka í skáldskap, endurritun á textum annarra.

²⁴ Sama heimild.

²⁵ Sama heimild, s. 290.

²⁶ Sama heimild.

Við höfum einhvern veginn orðið svolítið blind á þetta í framhaldi af rómantikinni og hugmyndinni um frumleikann – það er ekki fyrr en í rauninni á nítjándu öld að höfundaréttur fer að efast að einhverju marki

Spurning: En höfum við ekki einhverja svona lágmarksstandarda um það hvernig farið er með orð annarra?

JKH: Jú, það hafa auðvitað komist á ákveðnar venjur um það og ... það falla dómur og svo framvegis ... og manni finnst náttúrulega bagalegt ef menn þykjast vera klókari en þeir eru, eru að seija fram hugmyndir annarra sem sínar eigin ... og ég er alls ekki að verja það ... en eins og ég segi: Öll fræði byggjast á því að endurrita og svo þarf bara að meta það. Í lögfræðimálum er oft verið að telja út setningar og athuga hvað viðkomandi texti er mikilli hluti af heild en það er hægt að taka mörg stór rithöfundanöfn úr sögunni sem eru fyrst og fremst menn og konur sem eru að endurrita texta annarra. Og þá er bara spurningin sú: Hverju er verið að bæta við?

Í lokaorðum mínum í þættinum tók ég fram að hann væri ekki að leggja mat á bók Hannesar en sagðist vonast til að hún vekti ekki aðeins umræður um fræðileg vinnubrögð, heldur einnig og „ekki síður um þessi óljósu skil sem eru á milli ólíkra tegunda af verkum, alveg frá háfræðilegum verkum til skáldsagana“.²⁷

Sigurður Gylfi fullyrði að Hannes Hólmsteinn hefði aldrei nýtt sér þá málsvörn sem hann spinnur upp í *Fortíðardraumum*, „ef til vill vegna þess að dómsmálaráðherrann, sjálfur Björn Bjarnason, hefur mjög haft horn í síðu póstmódernískra hugmynda“.²⁸ Það veikir aftur á móti þessa skýringartilgátu að í pistli á heimasíðu sinni, sama dag og útvarpsþátturinn „Vald og vísindi“ var sendur út, tók Björn óbeint undir þau viðhorf sem Sigurður Gylfi vill kenna við póstmódernisma. Eftir að hafa minnst á gagnrýnina sem bók Hannesar um Halldór Laxness hafði fengið og lýst sínu persónulega áliti – „Hann hefur skrifað læsilega og fróðlega bók, sem bregður góðri birtu á þessi mótunarár í ævi Laxness“ – sagði Björn:

Af umræðubætti á rás 1 í dag, sunnudaginn 4. janúar, dreg ég þá ályktun af orðum þeirra Jóns Karls Helgasonar bókmenntafræðings

²⁷ „Vald og vísindi.“ 4. janúar 2004. Rétt er að geta þess að hér er ekki um orðréttu tilvitnun að ræða heldur endurritun; tafsí og endurtekningum hefur verið eytt.

²⁸ Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumur*, s. 291.

og Þórunnar Valdemarsdóttur sagnfræðings, að ekki sé unnt að segja eina aðferð umfram aðra algilda við ævisagnaritun. Hefðir séu mismunandi eftir löndum, svo að ekki sé rætt um ólík efnistök höfunda. Höfuðmáli skipti að sjálfsögu að koma efninu sem best til skila til hins almenna lesanda, sé bókin á annað borð rituð fyrir hann en ekki þröngan hóp fræðimanna. Ýmsar aðferðir séu fyrir hendi til að virða rétt annarra höfunda. Hins vegar verði aldrei undan því vikist, að í bókmenntum og sagnfræði eigi höfundar samtál, sem myndi þráð í allri úrvinnslu. Efnistök við ritun ævisögu byggist að sjálfsögu á því efni, sem til er um söguhejtuna, hvort sem það er til frá henni sjálfri eða öðrum, sem um hana fjalla.²⁹

Á næstu dögum vísuðu fleiri stuðningsmenn Hannesar í þáttinn og jafnvel til orða minna sem einskonar heilbrigðisvottorðs fyrir bók hans. Á áðurnefndum blaðamannafundi, 8. janúar 2004, tók Hannes einnig undir þessar „póststríktúralisku“ hugmyndir. Samkvæmt frétt *Morgunblaðsins* var hann spurður á fundinum hvort það væri ekki sérkennileg aðferð gagnvart þeim sem ekki hefðu lesið minningabækur Halldórs Laxness að fella texta úr þeim inn í meginmál ævisögunnar án þess að afmarka textann með gesalöppum. „Þeir vissu þá ekki annað en að umræddur texti væri eftir Hannes. Hann sagði því að þessir lesendur myndu telja textann hans smíð. Hann sagði nokkuð til í orðum Jóns Karls Helgasonar bókmenntafræðings í útvarpsþætti nýverið, um að öll söguritun væri endurritun.“³⁰ Sjálfur fann ég mig knúinn til að birta stutta blaðagrein nokkrum dögum síðar þar sem ég ítrekaði að í orðum mínum hefði ekki falist neitt mat á *Halldóri* eða þeim ásökunum að Hannes hefði gerst sekur um ristuld, en ég vitnaði jafnaframt í þau ákvæði höfundalaga sem ég taldi helst snerta þetta mál. Er ekki úr vegi að rífla þau hér upp.

Í ljósi þess hve mikil áhersla var lögð á frágang heimilda í fjölmiðlaumræðunni um rit Hannesar er athyglisvert að íslensk höfundalög fjalla að óverulegu leyti um það efni. Þau taka fyrst og fremst til þess ef einhver hagnýtur sér, án leyfis, í umtalsverðum mæli hugverk sem nýtur höfundaréttar. Mikilvægustu greinar laganna sem snúa að höfundarétti rithöfunda eru svohljóðandi:

3. gr. Höfundur hefur einkarétt til að gera eintök af verki sínu og til

að birta það í upphaflegri mynd eða breytti, í þýðingu og öðrum aðlögunum.

4. gr. [...] Óheimilt er að breyta verki höfundar eða birta það með þeim hætti eða í því samhengi, að skert geti höfundarheiður hans eða höfundarsérkenni.

14. gr. Heimil er tilvitnun í birt bókmenntaverk [...] ef hún er gerð í sambandi við gagnrýni, vísindi, almenna kynningu eða í öðrum viðurkenndum tilgangi, enda sé hún gerð innan hæfilegra marka og rétt með efni farið.

26. gr. [...] Þegar verk er birt almenningi samkvæmt þessum kafla, skal auk nafns höfundar geta þeirrar heimildar, sem notuð er, eftir því sem ástæður leyfa.

31. gr. Nú deyr höfundur, og fer þá um höfundarétt eftir ákvæðum erfðalaga [...].

43. gr. Höfundaréttur helst uns 70 ár eru liðin frá næstu áramótum eftir lát höfundar [...].

54. gr. Fyrir brot á lögum þessum skal því aðeins refsá, að þau séu framin af ásetningi eða stórfelldu gáleysi.³¹

Eftir því sem best verður séð gilda þessi lög jafnt um fræðilega texta sem skáldverk, ævisögur og doktorsritgerðir, og allt þarna á milli. Ég hef viljandi geymt að nefna 5. grein höfundalaganna en þar er fjallað sérstaklega um þýðingu eða aðlögun verka sem varin eru með höfundarétti. Samkvæmt 3. grein laganna hefur höfundur einkarétt á slíkri endurvinnslu en í 5. greininni virðist beinlínis gert ráð fyrir að hann eða hún geti framselt þann rétt til annars aðila.

5. gr. Sá, sem þýðir verk, aðhæfir það tiltekinni notkun, breytir því úr einni grein bókmennta eða lista í aðra eða framkvæmir aðrar aðlaganir á því, hefur höfundarétt að verkinu í hinni breyttu mynd þess. Ekki raskar réttur hans höfundarétti að frumverkinu. Nú hefur verk verið notað sem fyrirmynd eða með öðrum hætti við gerð annars verks, sem telja má nýtt og sjálfstætt, og er þá hið nýja verk óháð höfundarétti að hinu eldra.³²

31 Höfundalögin (1972 nr. 73 29. maí) í heild sinni má nálgast á vef Alþingis. Slóðin er <http://www.althingi.is/lagaskofn/133b/1972073.html>.

32 Sama heimild.

Þessi síðastnefnda lagagrein staðfestir það sjónarmið að endursköpun verka er mikilvægur þáttur bókmenntasögunnar. Um það efni hafa hugvísindamenn fjallað með ýmsum hætti á liðnum áratugum. Má í því sambandi minna á fræga skilgreiningu Romans Jakobson á þremur gerðum þýðinga sem hann nefnir *umórðum* („túlkun máltákna með öðrum táknum innan sama tungumáls“), *eiginlega þýðingu* („túlkun máltákna með táknum um úr öðru tungumáli“) og *umhverfingu* („túlkun máltákna með táknum úr ómállegu táknerfi“).³³ Ýmsir þýðingafreðingar hafa viljað bræða þessar þrjár gerðir þýðinga saman undir hugtakinu *endurritun* (e. *rewriting*) en það hefur André Lefevere skilgreint sem „aðlögun bókmenntaverks fyrir nýjan hóp viðtakenda sem miðar að því að hafa áhrif á hvernig þessi hópur les verkið“.³⁴ Hann leggur líka áherslu á að það sé aðeins fyrir milligöngu endurritara af ýmsu tagi að bókmenntaverk lifa lengur en sem nemur einu eða tveimur jölabókafloðum. Annar fræðimaður sem er á svipuðum slóðum og þeir Jakobson og Lefevere er Gérard Genette. Hann hefur skrifað með forvitnilegum hætti um það fyrirbæri sem Julia Kristeva varð fyrst til að nefna *textatengsl*, en þau skilgreinir Genette sem „allt það sem, leynt eða ljóst, setur einn texta í samband við aðra texta“.³⁵ Skiptir hann þessum tengslum upp í fimm meginflokkka:

- (1) *Innlímun*. Samband milli tveggja eða fleiri texta sem standa hlið við hlið. Augljósasta og hefðbundnasta dæmi þessa er þegar einn texti er felldur inn í annan með beinni tilvitnun.³⁶
- (2) *Innrömmun*. Það sem gerir texta kleift að verða að bók og vera borinn sem slíkur á borð fyrir lesendur og raunar allan almenn-ing. Hér er meðal annars átt við fyrirbæri á borð við bókartítl, höfundarnafn, formála, efni mála og káputexta.³⁷
- (3) *Útlistun*. Það sem tengir texta við þá texta sem hann fjallar um, án þess að vitnað sé til þeirra beint og jafnvel án þess að þeir séu

33 Roman Jakobson. „Um málvísindalegar hliðar þýðinga.“ Þýð. María Sæmundsdóttir. *Ritid 3/4* (2004), s. 174.

34 André Lefevere, „Mother Courage's Cucumbers: Text, System and Refraction in a Theory of Literature.“ *Modern Language Studies* 7/4 (1982), s. 4.

35 Gérard Genette. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Þýð. Channa Newman og Claude Doubinsky. Lincoln og London: University of Nebraska Press, 1997, s. 1.

36 Sama heimild, s. 1–2.

37 Sama heimild, s. 3. Sjá einnig: Gérard Genette. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Þýð. Jane E. Lewin. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1997.

nefndir. Hér hefur Genette m.a. í huga ritskýringu og ýmsa bókmenntaumfjöllun.³⁸

(4) *Uppskafningur*. Sambandi milli yngri texta við eldri texta sem hann er endurritun á, án þess að í því felist bein útlistun. Dæmi um þetta eru efirlíkingar, stælingar og skopstælingar verka.³⁹

(5) *Skapalón*. Allir þeir almennu og sértæku þættir – svo sem orðræðuhefðir, innlimunaraðferðir og bókmenntagreinar – sem móta stíl og form tilekins texta.⁴⁰

Dæmin sem Genette tekur um þessa fimm flokka vekja athygli á því með hve margbreytilegum hætti bækur verða til af bókum. Munurinn á milli ólíkra bókmenntagreina og bókmenntahefða felst öðrum þræði í því á hvaða þátt textatengsla er lögð mest áhersla og í hve miklum mæli höfundur byggir texta sinn á skrifum annarra.

Athyglisvert er að skoða höfundalögin og *Halldór* í ljósi áðurnefndra hugtaka. Greinaskrif og skýrsla Helgu Kress leiða í ljós að eðlilegra sé að líta á drjúga kaffa í verki Hannesar sem umórðun eða endurritun, fremur en sem frumsamið verk. Ekki er nóg með að hann „innlimi“ fjölmargar og í sumum tilvikum æðilangar tilvitnanir úr verkum Halldórs og fleiri höfunda í bók sína heldur ástundar hann það sem Genette kallar „uppskafningu“. Helga bendir í þessu sambandi á hvernig orðinu „ég“ í minningabókinni *Í túlinu heima* sé „breytt í 3. persónu og verður „Halldór“, „Dóti“ eða jafnvel „Dóri litli“ og „snáðinn““.⁴¹ Annað lýsandi dæmi af sama tagi er þegar Halldór skrifar í sömu bók: „Aðrir bæir stóðu undir lágum fellum“ og Hannes endurritar þau orð: „Aðrir bæir kúra undir lágum fellum“.⁴² Þessi samþætting innlimunar og uppskafningar – útrýming „kiljónskunnar“ – snertir annars vegar 4. grein höfundalaganna þar sem lagt er bann við því að breyta verki höfundar og skerða höfundarsérkenni hans og hins vegar 14. greinina þar sem tilvitnun í birt bókmenntaverk er því aðeins heimiluð að hún sé „gerð innan hæfilegra marka og rétt með efni farið“. En þarna kemur innrömmun textanna einnig við sögu, sú staðreynd að Hannes er á fyrstu síðum *Halldórs* einn titlaður sem höfundur (sbr. „© Hannes Hólmsteinn Gissurarson 2003“). Í tilvikum þýðinga, til samanburðar, er venjan sú að nöfn höfundar og þýðanda birtist þar hlið við hlið. Hannes

38 Gérard Genette. *Palimpsests*, s. 4.

39 Sama heimild, s. 5.

40 Sama heimild, s. 1.

41 Helga Kress. „Eftir hvern?“ s. 11.

42 Sama heimild, s. 17.

og löglærðir stuðningsmenn hans héldu því fram að sú innrömmun textans sem felst í 1627 aftannálgreinum og eftirmála verksins settu nægjanlegan fyrirvara við höfundarétt hans sjálfs.⁴³ Þeir hafa væntanlega haft þar í huga orðalag 26. greinar höfundalaganna: „skal auk nafns höfundar geta þeirrar heimildar, sem notuð er, *efir því sem ástæður leyfa*“. Á hinn bóginn má ætla að þeir sem gagnrýndu Hannes fyrir ófullnægjandi innrömmun – skort á gæsalöppum, tilvísunum, aftannálgreinum og heimildaskrá – hafi talið hann vera að skerða það sem í 4. grein laganna er nefnt „höfundarheiður“.

Hluti af gagnrýni Jóns Ólafssonar í áðurnefndri grein í *Ritinu* beindist að innlimun og innrömmun textans í *Halldóri* en Jón vakti einnig athygli á þeim skorti á „útlitun“ sem einkennandi verk Hannesar. Í raun væri um að ræða tvær hliðar á sama peningi.

Sú staðreynd að texti bókarinnar er að miklu leyti fenginn frá öðrum höfundum gerir að verkum að krafa um úrvinnslu verður ennþá meiri en annars hefði verið. Því eru neðannálgreinar eða „fótnótar“ ekkert aðalatriði og þaðan af síður gæsalappir. Þó að Hannes hefði bætt við neðannálgreinum og tilvísunum hefði það litlu breytt um eðli verks hans.⁴⁴

Að baki þessari fullyrðingu býr almenn hugmynd um það „skapalón“ sem Hannes notast við, en það hugtak Genettes felur í sér ákveðnar hefðir varðandi innlimun, útlitun eða uppskafningu frumtexta. Jón hefur ákveðnar væntingar og gerir ákveðnar kröfur til verksins sem fræðilegrar ævisögu. Sambærilegar forsendur bjuggu að baki gagnrýni margra annarra sem fjölluðu um bók Hannesar, þar á meðal Sigurðar Gylfa. Í *Fortíðardraumum* segir hann að „nútimæfræði“ geri ráð fyrir:

að höfundar ævisagna vinni með texta aðalpersónunnar, birti ekki aðeins brot úr þeim, heldur kafi mikið frekar í ástæður þeirra og merkingu í þeim tilgangi að sýna viðfangsefnið í nýju ljósi. Þessu nær Hannes Hólmsteinn aldrei og bókinn verður fyrir bragðið flöt og óspennandi lýsing sem byggist á einkennilegri (alþýðlegri) vinnu-aðferð; fróðleiksmolun hér og þar um hitt og þetta. Lesandinn bíður

43 Það hlýtur að vera kaldhæðnisleg tilviljun að fjöldi tilvitnanna í bók Hannesar skuli ríma við það ártal Íslandssögunnar sem í flestra huga er tengt hinu svokallaða Tyrkjaráni 1627.

44 Jón Ólafsson. „Fölsuð fræði“, s. 116.

hins vegar efir dýpri og fyllri skilningi á manninum Halldóri Kiljan Laxness og verkum hans.⁴⁵

Höfundalög taka ekki beint tillit til þess skapalóns sem bókmenntatexti er steyptur í. Staðreyndin er líka sú að árlega eru skrifuð óteljandi verk út um allan heim sem bera sömu eða svipuð einkenni og bók Hannesar, án þess þó að höfundar þeirra séu gagnrýndir eða sakaðir um óeðlileg eða óheðarleg vinnubrögð. Þeir geta þvert á móti verið lofaðir fyrir hæfni sína við að hella einum eða fleiri textum ofan í tiltekið skapalón. Við getum til að mynda ímyndað okkur að íslenskur rithöfundur tæki sér fyrir hendur að vinna leikgerð fyrir útvarp upp úr *Í tíminu heima*. Tæplega væri ætlast til að hann útlitaði merkingu frumtextans. Slík úrvinnsla gæti þvert á móti verið tilefni athugasemda og gagnrýni. Líklega þætti eðlilegast að texti slíkrar leikgerðar einkenndist af víðtækri innlimun og hóflegri uppskafningu. Þessa þversögn kann að vera gagnlegt að skoða í ljósi annarra listgreina, til að mynda tónlistar, þar sem löng hefð er fyrir því að gera allskarpan greinarmun á tónskáldum og flyjendum, skapandi og túlkandi listamönnum. Með líkum hætti mætti skipta textasmíðum í skapandi og túlkandi einstaklinga, höfunda og endurritara.⁴⁶ Í síðarnefnda hópnun eiga flestir þýðendur væntanlega heima, sem og höfundar að barnatúgáfum og leikgerðum, og aðrir þeir sem byggja texta sína að miklu eða mestu leyti á textum annarra. Ritdeilurnar um bók Hannesar snerust að nokkru leyti um það í hvorum hópnun ævisagnaritarar ættu að eiga heima. Dómsmálið sem höfðað var vegna bókarinnar snýst hins vegar um annað.

Séu íslensku höfundalögin höfð í huga, hljóta ásakaniir um ristuld að vera nátengdar spurningunni um framsal höfundaréttarins; það hvort endurritarinn hafi lesið og tekið mark á þeirri klásúlu sem finna má fremst í flestum útgefnum bókum: „Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti, svo sem ljósmyndun, prentun, hljóðritun eða á annan sambærilegan hátt, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis höfundar og útgefanda.“ Raunin er sú að oft hirða hvorki handhafar höfundaréttar né endurritarar um þetta skriflega leyfi; endurritun er heimiluð munnlega eða jafnvel með einskon-

45 Sigurður Gylfi Magnússon. *Fortíðardraumar*, s. 254. Hér er Sigurður Gylfi að vísa til lýsingar Hannesar sjálfs á vinnubrögðum sínum og skapalóni hinnar alþýðlegru ævisögu: „Framlag mitt var fölgjörð í því að safna saman fróðleiksbrotum um skáldið, ævi hans og verk og fella þau saman í eina heild svo ekki sæjst á samskeyti.“ Hannes Hólmsteinn Gissurarson. „Sagnfræði og signalist.“ *Lesbók Morgunblaðsins* 17. janúar 2004.

46 Um þetta efni sjá: Ástráð Eysteinnsson. *Tvinnaeli. Þýðingar og bókmenntir*. Reykjavík: Bókmenntafræðistofnun, Háskólaútgáfan, 1996, s. 166.

ar þegjandi samkomulagi. Í greinargerð sinni sagði Hannes Hólmsteinn að fulltrúi Eddu, forlagsins sem fer með útgáfurétt að verkum Halldórs Laxness, hefði lesið yfir próförk af *Halldóri*, „að beiðni fjölskyldunnar“. ⁴⁷ Virtist hann standa í þeirri trú að sá yfirlestur jafngilti formlegu samþykki útgáfunnar og fjölskyldu Halldórs fyrir notkun hans á textum skáldsins. Guðný Halldórsdóttir, dóttir Halldórs og Auðar Laxness, sagði þetta af og frá. „Það var aldrei neinn frá okkur sem las handrit að bókinni. Hannes segir ekki satt um það, og það er dónaskapur af honum að halda því fram að maður frá forlaginu hafi lesið bókina fyrir hönd fjölskyldunnar.“ ⁴⁸

Þegar upp er staðið virðast brot á höfundalögum tilheyra þeim flokki lögbrota sem markast að nokkru leyti af upplifun þolandans. Aðrir glæpir sem má nefna hér til samanburðar, án þess að um beinar hliðstæður sé að ræða, eru meiyörði, kynferðisleg áreitni og í vissum tilvikum nauðgun. ⁴⁹ Nákomíð fólk rífst hvert við annað, daðrar og sefur saman án þess að það leiði til málaferla. Í höfundalögunum er, eins og áður sagði, að finna hugtök á borð við „höfundarheiður“ og „hæfileg mörk“, hugtök sem virðast fyrst og fremst undirorpin skynjun eða mati viðkomandi höfundar eða erfingja hans. Það má sjá fyrir sér að það sem einum höfundi þyki skerðing á höfundarheiðri sínum og tilefni málssóknar gæti öðrum staðið á sama um og jafnvel talið vera sér til vegsaka. Eins má hugsa sér að höfundur geti sett sig við að texti hans sé birtur án leyfis á einum vettvangi en ekki öðrum, endurritaður af einum aðila en alls ekki af öðrum.

Vissulega má finna dæmi um að mál, þar sem kært er fyrir brot á höfundalögum, séu rekin vegna hreinna fjárhagslegra hagsmuna en í tilvikum Auðar Laxness og hennar nánustu virðast önnur sjónarmið eða tilfinningar hafa verið ráðandi. Þannig lét Guðný Halldórsdóttir hafa eftir sér í blaðaviðtali 9. janúar 2004 að fjölskyldan væri að íhuga málshöfðun en biði, í millitíðinni, „eflir afsökunarbeiðni frá Hannesi fyrir að taka texta sem hann á ekki, og gera að sínum“. ⁵⁰ Tæpri viku síðar tók Einar, sonur Halldórs og Ingu Einarsdóttur Laxness, í sama streng og sagði að ef fjölskyldunni bærst ekki afsökunarbeiðni frá Hannesi, og reyndar Eddu útgáfu að auki, hlýti hún að íhuga málsókn. Og Einar bætti við: „Hannes notaði svo rosaleg orð um skáldið í umræðum eftir útgáfu Höfundar Íslands að

ég vantreysti honum“. ⁵¹ Í lok febrúar tók Guðný síðan af öll tvímæli um viðbrögð fjölskyldunnar. „Það er einsýnt að við munum kæra Hannes fyrir ritstuld. Maður verður að verja föður sinn – rennur blóðið til skyldunnar.“ ⁵² Það var þó ekki fyrir en síðari hluta ársins 2004 að Auður stefndi Hannesi fyrir brot á höfundalögum og ekki fyrir en haustið 2006 að dómur féll loks í málinu í Héraðsdómi Reykjavíkur. Samkvæmt honum var talið ótvírátt að stefndi hefði „brotið gegn höfundarétti á verkum Halldórs Laxness sem að stefndi hefur á hendi“ en þar sem stefnan hefði komið of seint fram og stefnandi hefur verið sýnt nógu vel fram á að stefnandi hefði beðið tjon af broti stefnda var dómsorðið sjálft svohljóðandi: „Stefndi, Hannes Hólmsteinn Gissurarson, skal sýkn af öllum kröfum stefnanda, Auðar Sveinsdóttur Laxness. Málskostnaður fellur niður.“ ⁵³ Innan skamms ætti að skýrast hvort Hæstiréttur kemst að sömu dómsniðursiððu, niðursiððu sem felur í sem í sér yfirlýsingu um sekt og sýknun.

⁴⁷ Hannes Hólmsteinn Gissurarson, „Greinargerð“, s. 29.

⁴⁸ „Háskólaþrífessorinn skrifaði ekki bókina.“ *DV* 9. janúar 2004.

⁴⁹ Um þetta efni sjá m.a. K.K. Ruthven, *Faking Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 183.

⁵⁰ „Háskólaþrífessorinn skrifaði ekki bókina.“ *DV* 9. janúar 2004.

⁵¹ „Hóta að taka Laxness af Eddu.“ *DV* 14. janúar 2004, s. 8.

⁵² „Allt verður JPV að vopni. Ættingjar Laxness kæra Hannes.“ *DV* 25. febrúar 2004, s. 15.

⁵³ Dómur Héraðsdóms Reykjavíkur 10. nóvember 2006 í máli nr. E-10030/2004: Auður Sveinsdóttir gegn Hannesi Hólmsteini Gissurarsoni. Slóðin er <http://www.domstolar.is/domaleit/nanar/?ID=E200410030&Domur=2&type=1&Serial=1>.